

УДК 81.161.2: 378

І. Варнавська

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

Проаналізувавши сучасну теорію і практику мовленнєвої підготовки фахівців, можна зазначити, що недостатньо вивчено та розроблено теоретичні засади формування в студентів-нефілологів мовленнєвої компетентності. Закономірно, що в цій ситуації необхідним є пошук нових рішень у сфері професійної мовленнєвої культури майбутнього фахівця, вдосконалення механізмів, які регулюють якість його мовленнєвої діяльності. До причин, що визначають актуальність цієї проблеми, слід віднести соціальну ситуацію в суспільстві, де мовлення стає одним із найбільш мобільних чинників, спроможних впливати на слухача. А це спонукає до створення й реалізації науково обґрунтованої педагогічної системи, яка дає можливість забезпечити переведення існуючої загальнопедагогічної системи в якісно новий стан, оптимізувати зміст організації й управління процесом формування професійного мовлення.

У проблематиці, яка стосується характеристики і взаємодії різних чинників, що сприяють успішному розвитку професійного мовлення в студента, визначальними є погляди І. Зимньої, І. Зязюна, О. Киричука, А. Капської, О. Леонтьєва, В. Семиченко, Н. Тарасевич та ін., які вказують на об'єктивну потребу й можливість формування цього важливого компонента майстерності.

Виходячи з актуальності проблеми мовленнєвої компетентності фахівця, *метою статті* є обґрунтування теоретичних основ формування мовленнєвої компетентності студентів-нефілологів та визначення критеріїв їх мовленнєвої професійної культури.

Основні принципові підходи нашого дослідження впливають із сучасних концепцій та положень про професійну підготовку у вищій школі, у яких обґрунтовано нове розуміння процесу формування мовленнєвої культури як закономірних, послідовних і неперервних змін, що відбуваються в ході становлення особистості студента-нефілолога.

Положення про професійно-орієнтовну сутність мовленнєвої діяльності як одного з компонентів професійної готовності й потенціалу майбутнього фахівця є домінантою в пошуках шляхів та механізмів формування мовленнєвих умінь. Організація мовленнєвої діяльності в умовах університетської освіти, набуття студентами власного мовленнєвого досвіду, спрямованість особистості до саморозвитку й самореалізації, формування самосвідомості як передумови самостійності в оволодінні професійними мовленнєвими вміннями супроводжуються

відповідним корегуванням, підвищенням рівня професійної зрілості під час оволодіння різними мовленнєвими функціями.

Загальний мовленнєвий розвиток студента-нефілолога визначається якісним рівнем його мовленнєвої діяльності, яка виявляється у професійній діяльності, а також і в процесі його самореалізації як форми самопрояву, досягнення окресленої мети, осмислення сутності професійної мовленнєвої діяльності. Практична робота, гра, педагогічні ситуації із застосуванням різного характеру спілкування, у яких здійснюється розвиток мовленнєвих умінь студента, є психолого-педагогічними стимуляторами його професійної комунікативної діяльності в навчально-виховному процесі.

У загальному вигляді комунікацію можна визначити як змістовний аспект соціальної взаємодії. Процес комунікації складається з окремих актів, через які реалізуються основні її функції: управлінська – пов'язана з успішністю функціонування певної організації і є генетично та структурно вихідною; інформативна (обмін інформацією та науковий аналіз змісту інформаційних повідомлень); емотивна – пов'язана з емоційними переживаннями; фатична (встановлення контактів).

Отже, комунікативна компетентність – синтез теоретичних і практичних знань з реалізації управлінської, інформативної, емотивної, фатичної функцій у процесі спільної діяльності. Детально поняття „комунікативна компетентність” аналізується в роботах Ю. Ємельянова. Він трактує її як засновану на знаннях та чуттєвому досвіду здатність особистості орієнтуватися в ситуаціях спілкування, наголошуючи на тому, що така здатність передбачає соціально-психологічне навчання, тобто подальшу можливість навчатися спілкуванню. Комунікативна компетентність завжди набувається в соціальному контексті. Вона вимагає від особистості усвідомлення: а) власних потреб і ціннісних орієнтацій, техніки своєї роботи; б) власних перцептивних умінь, тобто здатності сприймати навколишнє без суб'єктивних спотворень і „систематизованих білих плям” (стійких упереджень щодо тих чи інших проблем); в) готовності сприймати нове в зовнішньому середовищі; г) своїх можливостей у розумінні норм і цінностей інших соціальних груп і культур (реальний інтернаціоналізм); д) своїх почуттів і психічних станів у зв'язку з дією факторів зовнішнього середовища (екологічна психокультура); е) способів персоналізації навколишнього середовища (матеріальне втілення „почуття господаря”); ж) рівня своєї економічної культури (ставлення до середовища проживання – житла, землі як джерела продуктів харчування, рідного краю, архітектури тощо).

У процесі аналізу великої кількості концепцій виникла необхідність виділити три аспекти, які впливають на функціонування організаційно-методичної системи формування мовленнєвих умінь студентів-нефілологів: соціокультурний, психологічний та педагогічний.

Соціокультурний аспект – характеризує відносну стабільність, традиційність та інокультурні впливи, динаміку соціальної стратифікації

суспільства, культурну орієнтацію його громадян, позитивну соціальну мотивацію людини тощо. Усе це загалом посилює збереження культурологічної лінії в ході формування професійних мовленнєвих умінь.

Психологічний аспект, що ґрунтується на положенні про взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього мовлення, мовлення і мислення, про мотивацію мовлення, особистісну установку мовця в ході мовленнєвого акту, адекватність ситуації форм мовлення.

Педагогічний аспект як узагальнювальний і результативний у процесі формування професійних мовленнєвих умінь студентів-нефілологів сприяє оволодінню системою знань в органічній єдності з педагогічними практичними діями, необхідними для вдосконалення й корекції мовленнєвої діяльності. У центрі уваги цього аспекту лежить положення про необхідність розвитку індивідуального інтересу до феноменів мови й мовленнєвої культури, створення педагогічних умов для самореалізації й саморозвитку особистості в процесі мовленнєвої діяльності, сприяння усвідомленню функціональної ролі мовленнєвої майстерності в педагогічній діяльності.

Прояв якостей мовлення в процесі діяльності утворюють таку стійку структуру, що спроможна регулювати особистісне ставлення студентів-нефілологів до ролі мовленнєвої діяльності, характеризують різний рівень готовності особистості майбутнього фахівця до професійної мовленнєвої діяльності й проявляються у свідомому, індивідуальному позитивному сприйнятті конкретних якостей мовлення як компонента професіоналізму.

Пошук шляхів удосконалення рівня професіоналізму майбутнього фахівця в умовах університетської освіти потребує глибокого аналізу мовленнєвої діяльності як результату професійної підготовки. Причому вважаємо за потрібне наголосити на індивідуально-особистісних гранях навчання цій діяльності: усвідомлення студентами значущості слова і його впливу на учня, збагачення особистого словникового запасу, термінологічної бази, мовотворчих засобів, удосконалення техніки мовлення, вибір методики й активність застосування мовленнєвого інструментарію в професійній діяльності.

Як засвідчує практика, студенти вже з першого курсу спроможні засвоїти основні вимоги щодо мовленнєвої діяльності, зокрема, це стосується: необхідності опанування знаннями про дієву силу слова, мовлення, досконалого володіння словниковим запасом і навичками їх застосування відповідно до ситуації; володіння технікою мовлення (дихання, дикція, темп, інтенсивність, динаміка); прагнення впливати живим словом як на свій внутрішній стан, так і на стан (настрій) слухачів.

Виходячи із цих вимог, структура мовленнєвої підготовки студентів реалізується в таких чотирьох напрямках: 1) анатомо-

фізіологічний (фізичний); 2) лексико-граматичний; 3) культури мовлення; 4) мовленнєвої діяльності.

Усе це загалом сприяє успішній мовленнєвій підготовці, а відтак і введенню в практичний обіг поняття “мовленнєва підготовка”, яка враховує основні функції мовленнєвої діяльності будь-якого індивіда: інтегративну (поєднання біологічних і соціальних процесів); комунікативну (мовлення як засіб спілкування між людьми); навчальну (формування знань про мову і мовлення, розвиток умінь і навичок спілкування); формувальну (сприяє покращенню знань та умінь, саморозвитку та самовдосконаленню); культурологічну (культура мислення, культура почуття, культура мовлення тощо); розвивальну (орієнтація на індивідуально-особистісний підхід, спрямований на самореалізацію); соціальну (передача й формування соціального досвіду особистості, що практично можна здійснити за умови організації реальної й ситуативної діяльності студентів); інформативну (охоплює широке коло питань, які розкривають об’єктивні закономірності світу, систему знань, оцінок тощо); спонукальну (забезпечує активне ставлення до засвоєння знань, готовність кваліфікувати інформацію на рівні її необхідності й доцільності, створення емоційного комфорту); еталонно-показову (виховання за допомогою своєї діяльності й самої особистості, а не лише адекватно дібраних методів і засобів); пристосувальну (пристосування форми, якостей мовлення до ситуації).

Аналіз розвитку компонентів професійно-педагогічного мовлення дозволив визначити рівні мовленнєвої підготовки студентів: репродуктивний, продуктивно-перетворювальний і творчий.

Репродуктивний рівень характеризується загальним уявленням студентів про майбутню професію. Вони не володіють достатньою інформацією про мовлення як інструмент професійної дії, знають лише про окремі функції мовлення, зрідка використовують мовлення як засіб впливу, хоча при цьому цілком усвідомлено прагнуть наслідувати варіанти зразків професійного мовлення інших осіб залежно від ситуації. Простежується схильність студентів до ігнорування окремих якостей мовлення, особливо тих, які „не відпрацьовані”. У них недостатньо розвинений словниковий запас, уміння правильно конструювати мовлення.

Продуктивний рівень характеризується наявністю усвідомлення студентами значення не лише загальних умінь, а й професійних мовленнєвих із проявом позитивного ставлення до цього компонента професійної майстерності. Вони виявляють бажання до операційності застосування мовленнєвих умінь у практичній діяльності, більш активно включаються в навчальний процес на практичному рівні, уміють прогнозувати результати мовленнєвої діяльності, охоче шукають інтонаційні варіанти при визначеній педагогом меті мовлення. Студенти, віднесені до цього рівня, достатньо володіють лексичним запасом та

умінням конструювати речення й добирати для їх озвучення адекватну інтонацію.

Рівень творчого спрямування характеризується високим розвитком особистісних мовленнєвих умінь студентів як компонента їх професійної майстерності; усвідомленням їх ролі й позитивним до них ставленням; виразним проявом спеціальних знань і умінь у професійній діяльності; оперативним застосуванням тих чи інших умінь відповідно до ситуації й мети дії. На цьому рівні починається активне застосування словесної дії в майбутній професійній діяльності, проявляється мотивація до вдосконалення мовлення в різних формах роботи, досить високий рівень у володінні лексикою й логікою мовлення.

Суть нашого розуміння проблеми мовленнєвої підготовки майбутнього фахівця в контексті формування його мовленнєвої майстерності визначається домінуванням самого мовлення (як виду діяльності) на всіх етапах роботи й у різних сферах його життєдіяльності. І хоча мовленнєві вміння не прив'язані до будь-якого блоку загальних умінь, проте вони тією чи іншою мірою проявляються в кожному з них. Аспекти висвітлення цієї проблеми і є *перспективою нашої подальшої роботи*.

Література

1. Заброцький М. М. Педагогічна психологія / М. М. Заброцький. – К. : МАУП, 2000. – С. 74-82. **2. Пасинок В. Г.** Мовна підготовка студентів як загальнопедагогічна проблема: [монографія] / В. Г. Пасинок. – Харків : Лівий берег, 1999. – 154 с. **3. Щербан Т. Д.** Компетентність – якісна характеристика спілкування // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка, АПН України / За ред. С. Д. Максименко. – К. : Гнозис, 2002. – Т. IV. – С. 327 – 332.

Варнавська І. Теоретичні основи формування мовленнєвої компетентності студентів-нефілологів

В статті розглянуто положення про професійно-орієнтовну сутність мовленнєвої діяльності як одного з компонентів професійної готовності і професійного потенціалу майбутнього фахівця. Виділено основні аспекти, які впливають на функціонування наукової організаційно-методичної системи формування мовленнєвих умінь. Проаналізовано рівні мовленнєвої підготовки студентів.

Ключові слова: компетентність, мовленнєві вміння, студенти-нефілологи.

Варнавская И. Теоретические основы формирования речевой компетентности студентов-нефилологов

В статье рассмотрены положение о профессионально-ориентировочной сущности речевой деятельности как компонента профессиональной готовности и профессионального потенциала

будущего специалиста. Выделены основные аспекты, которые влияют на функционирование научной организационно-методической системы формирования речевых умений. Проанализированы уровни речевой подготовки студентов.

Ключевые слова: компетентность, речевые умения, студенты-нефилологи.

Varnavska I. Theoretical foundations of speech competence of not studying philology students

The article deals with the provision of vocational-oriented nature of speaking as one of the components of professional readiness and development of the future professionals. The basic aspects that affect the functioning of scientific and technical organization of the formation of speech skills are determined. The levels of students' speech training are analyzed.

Key words: competence, speech skills, not studying philology students.

УДК 378.147

I. Дроздова

ТЕКСТ І ДИСКУРС У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

Соціально-комунікативну функцію тексту щодо розвитку й формування мовної особистості фахівця можна визначити й доповнити процесом віртуального спілкування адресанта в професійній діяльності, що передбачає закладення та розвиток властивості пронизування всіх провідних видів діяльності й можливість впливати на них, формувати й розвивати їх на відстані. Така „віртуальна професійна діяльність” відкриває нові функції тексту й нові можливості його організації в навчальній діяльності студентів-нефілологів ВНЗ України. Розмежування мовної системи й мовлення спонукає припустити, що слід розмежовувати моделі текстів – елементи мовної системи, які мають інваріантний характер і входять у парадигматичні відношення один з одним, і тексти – одиниці мовлення, що мають варіантний характер і входять у синтагматичні відношення один з одним у процесі комунікації.

Метою статті є визначення специфіки й значення тексту та дискурсу у формуванні й розвитку українськомовного професійного мовлення студентів-нефілологів вищих навчальних закладів України.

Тексти – одиниці мовлення – є мовленнєвою маніфестацією мовних моделей текстів. Зазначимо, що *модель тексту* – це певна система, тобто сукупність компонентів (комунікативних блоків), що об'єднується певними відношеннями, призначеними для виконання